

BERTALAN FLÓRA – DR. HÉJJA BELLA EMERENCIA
NEMESPÁTRÓ EGY ANGOL ÉNEKESNŐ SZEMÉVEL
Cynthia Jolly 1948-as nemespátrói gyűjtése

Bevezetés

A magyar népzene kutatás jelentősége és nemzetközi elismertsége közismert. A hazai kutatás kiemelkedő alakjai feltérképezték a teljes magyar nyelvterületet és még a hagyományos paraszti életforma felbomlása előtt összegyűjtötték az élő néphagyomány zenei, táncos és szokásbeli emlékeit. Mindez különös jelentőséggel bír, hiszen a polgárosodás és a modernizáció folyamatai rövid időn belül megszüntették azt az évszázadokon át fennálló kulturális és társadalmi rendszert, amelyben a magyar parasztság élt.¹

A tradicionális életforma felbomlását közvetlenül megelőző időszakban, az 1930-40-es években több külföldi kutató is Magyarországra érkezett azzal a céllal, hogy megismerje és dokumentálja a magyar népzene, néptánc és népszokások jelenségeit. E fokozott nemzetközi érdeklődés kialakulásában feltételezhetően szerepet játszottak a kultúrfőlény ideológiájának tudatosan szervezett gyakorlati megnyilvánulásai is, így például a Gyöngyösbokréta mozgalom, amely a magyar paraszti kultúra reprezentációját és bemutatását tűzte ki célul.²

E külföldi kutatók közé tartozott a brit operaénekesnő, Cynthia Jolly, aki 1947 és 1949 között tartózkodott Magyarországon. Jelen tanulmány Jolly életútját, valamint magyarországi tevékenységének egyik kiemelkedő eseményét, az 1948-ban Nemespátrón végzett népzenei gyűjtését mutatja be. A vizsgálat arra keresi a választ, hogy Cynthia Jolly és munkatársai gyűjtőtevékenysége milyen módon és mértékben járult hozzá a magyar népzene kutatás eredményeihez.

---

¹ Dömötör Tekla és Hoppál Mihály (szerk.). Magyar Néprajz VI. Népzene, néptánc, népi játék. *Magyar népzene/A kutatás története*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1990. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/vi-nepzene-neptanc-nepi-jatek-8ADD/magyar-nepzene-8AED/a-kutatas-tortenete-8AEE/> Utolsó megtekintés: 2026. 01. 03. 21:35

Paksa Katalin. Magyar népzene történet. Budapest: Balassi Kiadó, 2020.

² Pálfi Csaba: Gyöngyösbokréta. In Ortutay Gyula (főszerk.). Magyar Néprajzi Lexikon 2. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1979. pp. 368-369.

Cynthia Jolly életútja

Cynthia Jolly 1922-ben született, feltehetően Southamptonban³. Énekesnő édesanyja hatására már korán kapcsolatba került a zenével; gyermekkorában saját dalokat is komponált. Középiskolai tanulmányainak befejezését követően az Oxfordi Egyetemen folytatott énektanulmányokat, majd lehetősége nyílt arra, hogy a Cambridge-i Egyetem zenei fakultásán képezze tovább magát.

1. ábra Cynthia Jolly Oxfordban

Oxfordi évei alatt találkozott először a magyar zenével: itt hallotta Bartók Béla *Második vonósnyégését*, amely meghatározó élményt jelentett számára. Később, már Cambridge-ben, az egyetemi énekkar tagjaként részt vett Kodály Zoltán *Jézus és a kufárok* című kórusművének előadásában. E két mű kapcsán egy 2005-ben, Ittzésné Kövendi Katának adott interjújában így fogalmazott: „Azt gondoltam, ez a zene csodálatos, szeretném jobban megismerni. Ez a legjobb modern zene, amit valaha hallottam.”⁴

E tapasztalatok hatására elhatározta, hogy Magyarországra utazik, hogy személyesen tanulmányozhassa Kodály Zoltán és Bartók Béla munkásságát. Oxfordba visszatérve egy ismerőse révén értesült egy ösztöndíj-lehetőségről, amelynek elnyerésével 1947 decemberétől 1949 áprilisáig tartózkodott Magyarországon. Ez idő alatt a Mártírok útján (ma Margit körút) működő Sarolta Népi Kollégiumban lakott, ahol megismerkedett későbbi gyűjtőtársával, a skót származású, földrajz szakos Patricia Lindseyvel. Lindsey földrajzi és terepmunkában szerzett tapasztalatai a későbbi helyszíni gyűjtések során különösen hasznosnak bizonyultak.

A gyűjtésekben Ronald Tempest is részt vett, aki nyelvészetet tanult, és Cynthia Jollyval együttműködve angolra fordította Kodály Zoltán *A magyar népzene* (1937) című tanulmányát; a fordítás 1960-ban jelent meg⁵. Az ösztöndíj időtartama alatt Jolly a Zeneakadémia hallgatója volt, ahol több jelentős pedagógus óráit látogatta. Molnár Imrénél

³ Semmilyen forrást nem találtunk, amely határozottan állítaná, hogy itt született, de a Jay Deeble által halála után írt megemlékezésben azt olvashatjuk, hogy édesapja a southamptoni St Mary's templom plébánosa volt az 1920-as években, mielőtt Kidderminsterbe költözött a család. Ebből következtettük, hogy itt születhetett. <https://www.iks.hu/newsletter1/243-obituary-cynthia-jolly.html> Utolsó megtekintés: 2024. 10. 28. 11:44

⁴ 2005-ös interjú, Ittzésné Kövendi Kata, Ford: Bertalan Flóra (továbbiakban BF)

⁵ <https://www.hitelfolyoirat.hu/sites/default/files/pdf/10-bonis.pdf> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 16:13

https://epa.oszk.hu/01300/01343/00158/pdf/Utolsó_megtekintés_2024.11.24.16:13

Bónis Ferenc: „Kodály tanulmánya. „A magyar népzene” *Hitel* 28/3 (2015. március) 52. o.

éneket tanult, aki különös hangsúlyt fektetett a magyar nyelvű éneklés helyes kiejtésére; Jolly repertoárjában a német és idegen nyelvű dalok mellett magyar dalok is szerepeltek. Brácsázn Lukács Páltól tanult, a hangszerrel már korábban, Angliában ismerkedett meg. Zeneelméletet Veress Sándor tanított neki, míg népzeneét Kodály Zoltán előadásain hallgatott.

A magyar nyelvű népzeneóra jelentős nehézséget okozott számára, mivel – bár kitartóan tanulta a magyar nyelvet – nem tudta tartani a lépést az anyanyelvi hallgatókkal. Ennek következtében a kurzust végül nem fejezte be. Ugyanakkor szoros szakmai és baráti kapcsolatba került Szabolcsi Bencével, aki angol nyelven is tudta segíteni őt; beszélgetéseik során a népzene elméleti kérdései mellett olyan témák is szóba kerültek, mint Benjamin Britten pentaton szerkesztésű művei⁶.

Magyarországi tartózkodását követően Olaszországban és Bécsben élt, ahol éneket tanult, angolt tanított, újságírói tevékenységet folytatott, valamint olasz és magyar nyelvből fordított. Emellett a magyar zene külföldi közvetítőjeként is jelentős szerepet vállalt. Az 1956-os forradalmat követően, 1956. november 28-án nagyszabású jótékonysági hangversenyt szervezett *Britain Stands by Hungary* címmel a londoni Royal Albert Hallban a külföldre menekült magyarok megsegítésére. Az eseményen négy magyar dalt adott elő William Glock közreműködésével.

1960-ban, amikor Kodály Zoltánt az Oxfordi Egyetem díszdoktorává avatták, Cynthia Jolly több művét is elénekelt az ünnepségen. A későbbiekben többször visszatért Magyarországra, 1965-ben például három hónapot töltött az országban, ez idő alatt számos kiváló szakemberrel került kapcsolatba. Valószínűsíthető, hogy ekkor vett részt egy újabb népzenei gyűjtőúton Borsai Ilonával, valamint ekkor ismerkedett meg a cigány népzene világával Víg Rudolf közvetítésével.

Kodály Zoltán halálakor éppen Bécsben tartózkodott, így részt vehetett a zeneszerző temetésén. Legközelebbi, 2005-ös magyarországi látogatása során Ittészné Kövendi Kata interjúsorozatot készített vele, amely a jelen írás egyik fő forrásául szolgált. 2006-ban járt Magyarországon utoljára, ekkor döntött úgy, hogy magyar vonatkozású dokumentumait és gyűjtéseit a Kodály Zoltán szülővárosában, Kecskeméten működő Kodály Intézetre hagyja.

Cynthia Jolly 2016-ban hunyt el Southamptonban. Életének végéig megőrizte nyitott, derűs és humorral átszőtt személyiségét, valamint a magyar zene iránti elkötelezettségét.⁷

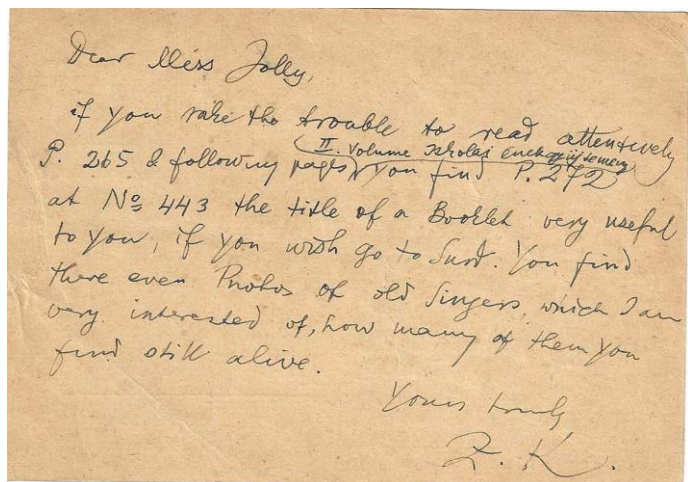
⁶ 2005-ös interjú, Ittészné Kövendi Kata

⁷ In memoriam Cynthia Jolly, Ittészné Kövendi Kata, 2016

A gyűjtés kezdete

A Kodály Zoltán által tartott népzenei előadások alapvetően meghatározták Cynthia Jolly érdeklődésének további irányát és ösztönözték arra, hogy aktív szerepet vállaljon a magyar népzene megismerésében és kutatásában. Megfogalmazása szerint Magyarország olyan kivételes helyzetben lévő ország volt, ahol a zenei folklór még élő formában volt hozzáférhető. E felismerés nyomán Jolly személyesen is felkereste Kodályt, hogy tanácsot kérjen tőle tervezett gyűjtőmunkájához. A beszélgetésre a már korábban idézett, 2005-ben készült interjúban a következőképpen emlékezett vissza:

„Tehát írtam Kodálynak, hogy adjon nekem tanácsot. Egy képeslapot kaptam vissza, amin az állt, hogy ebben a könyvecskében ezen és ezen az oldalon találni fogok egy listát énekesekről és falvakról, és hogy Nagykanizsa környéke, vagyis Nemespátró érdekli. Szeretné tudni, hogy hányan élnek még a

felsorolt énekesek közül, mert itt utoljára tizenöt éve jártak.

2. ábra Kodály Zoltán levele

[...] Megkérdeztem tőle: mit vár tőlem, mit csináljak?

Kaphatok egy fonográfot, mint Bartók? Erre azt mondta:

bizonyára zenész annyira, hogy le tudja írni...”⁸

Magyarországi tartózkodása során Cynthia Jolly több gyűjtőúton is részt vett⁹, jelen tanulmány azonban kifejezetten az 1948-ban végzett, kiemelkedően termékeny nemespátrói gyűjtésre összpontosít, amelyen Patricia Lindsey és Ronald Tempest is részt vett. A következőkben a kutatás helyszínének földrajzi elhelyezkedése, népzene tudományi feltártsága, valamint a gyűjtés körülményei kerülnek bemutatásra.

⁸ 2005-ös interjú, Ittészné Kövendi Kata, Ford: BF

⁹ Az egyik, a már korábban említett cigány gyűjtés 1965-ből, a másik az 1948-as, három hetes somogyi kutatás, amelynek része a nemespátrói anyag.

Nemespátró eredetileg Somogy megyéhez tartozó kismemesi település volt, amelyet az 1950-es években – a „Nemes” előtag ideológiai okokból történő elhagyásával – Pátró néven Zala megyéhez csatoltak¹⁰. A település 1991-ben, a rendszerváltást követően kapta vissza eredeti nevét. A falu viszonylagos elszigeteltsége és nehéz megközelíthetősége már korán felkeltette a népzene kutatók figyelmét, mivel ezek a körülmények kedveztek az archaikus hagyományok hosszabb ideig történő fennmaradásának.

Nemespátrón összesen tizennyolc alkalommal végeztek népzenei gyűjtést. Az első dokumentált kutatásra 1934. január 27. és február 24. között került sor Seemayer Vilmos vezetésével, aki a későbbiekben többször is visszatért a településre, többek között Bartók Béla és Lajtha László társaságában (1936). A későbbi évtizedekben Kertész Gyula az 1960-as években, valamint Olsvai Imre 1961-ben és 1969-ben készített hangfelvételeket a faluban. Az utolsó publikált gyűjtés 1985-ben történt, amikor Végvári Rezső kereste fel az akkor még élő adatközlőket. (Bár ismert, hogy a 2000-es években a Népzene Tanszék oktatói és hallgatói is jártak a településen, ezek az anyagok nyilvános hozzáférés hiányában nem vonhatók be a jelen vizsgálatba.)¹¹

A Jolly vezette gyűjtőcsoport munkáját jelentősen segítette Németh Árpád, aki a közeli Csurgón tanítóként dolgozott és helyi kapcsolatai révén közvetítő szerepet vállalt. Szállást biztosított a három kutató számára, valamint felvette a kapcsolatot azokkal az adatközlőkkel, akik Kodály levelében említett kötetben szerepeltek. Ez a forrás a *Pátria* hangfelvételek 1937-ben megjelent, lejegyzett kottás kiadványa volt. Németh Árpád emellett a környező településeken – Csurgón, Porrogszentkirályon és Nagymartonban – is keresett további lehetséges adatközlőket. A kutatás elsődleges célja a korábbi gyűjtésekben szereplő énekesek felkeresése volt, ugyanakkor a kutatók más falubeliek előadásait is meghallgatták.¹²

A legutolsó, Nemespátrón végzett gyűjtést Seemayer Vilmos végezte 1936-ban¹³, ekkor a környéken hét adatközlőt rögzített, közülük négyen a településről származtak, és szerepeltek a *Pátria* anyagában is. Jolly és munkatársai közülük kettőt találtak meg: Szakáll Józsefnét és Gyórrffy Józsefet, továbbá szállásadójukat, Dömötörfy Jánost („Nagy”).¹⁴ A ZTI Hungaricana Népzenei Gyűjteményében elérhető Seemayer-felvételek alapján feltételezhető, hogy a negyedik adatközlő Horváth Pálné volt, aki a gyűjtés idejére már elhunyt. A *Pátria*

¹⁰ <https://nava.hu/id/490324/> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 16:40

...és még egymillió lépés - 18/9. - Az ismeretlen Belső Somogy 17'15" - 26'07"

¹¹ <https://zti.hungaricana.hu/hu/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICJOZW1lc3BcdTAwZTF0clx1MDBmMyJ9>

¹² 2005-ös interjú, Ittészné Kövendi Kata, Ford.: BF

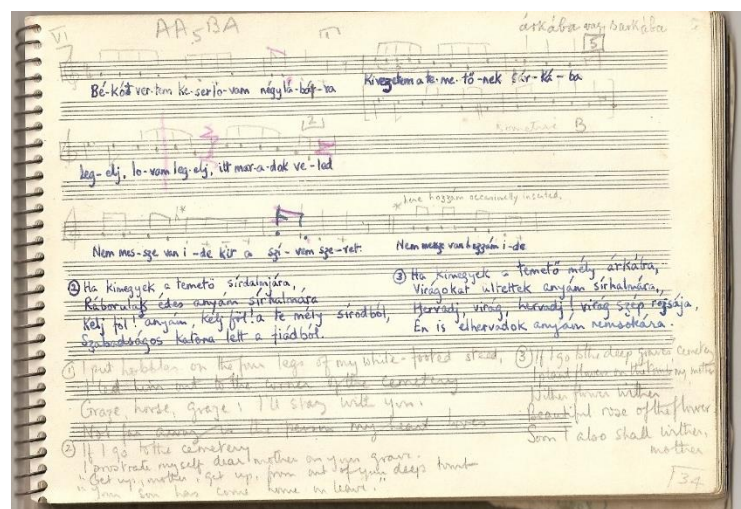
¹³ Bár a Hungaricanán találhatóunk kettő 1937-re datált pátrói gyűjtést Seemayertől, a támlapokat szemügyre véve láthatjuk, hogy téves dátum, és ezt javították is.

¹⁴ Pat Lindsey jegyzetek az énekesekről

felvételek digitális összkiadása Varga Pált is említi, azonban ő csak egyetlen dal erejéig, Dömötörfy Jánossal együtt szerepelt, így felkeresése vélhetően nem szerepelt Jollyék tervei között.¹⁵

A gyűjtők összesen három hetet töltöttek a területen, és huszonhat dallamot jegyeztek le a négy említett adatközlőtől. Feljegyzéseikben megemlítik özv. ... Katicát¹⁶ is, azonban tőle egyetlen dallam lejegyzésére sem került sor, amelynek oka a rendelkezésre álló források alapján nem állapítható meg.¹⁷

A kutatócsoport módszertana több ponton eltért a magyar népzene kutatás akkori gyakorlatától, ugyanakkor számos alapelvben azzal megegyezett. A dallamokat lejegyezték, a szövegeket rögzítették, és amennyiben variánsokkal találkoztak, azokat is dokumentálták. Különbséget jelentett viszont, hogy a magyar nyelvű szövegeket Ronald Tempest közreműködésével angolra is lefordították, és az angol változatot is feltüntették a lejegyzéseken, ami egyrészt a későbbi nemzetközi közreadást, másrészt a mindennapi munkavégzést segítette.

3. ábra A gyűjtőfüzet egyik lapja

További eltérésként megfigyelhető, hogy a dallamok túlnyomó többségét C¹-re transzponálva jegyezték le, bár F¹-re és G¹-re záródó példák is előfordulnak.

A legjelentősebb különbség azonban abból adódott, hogy fonográf hiányában nem volt lehetőségük az énekesek hangjának rögzítésére. Ennek ellensúlyozására részletes leírásokat készítettek az adatközlők előadói magatartásáról, testtartásáról, valamint hangképzéséről az éneklés során. Ez a fajta részletező, etnográfiai igényű dokumentáció feltehetően az angolszász kutatómódszertan sajátosságait tükrözi, amely párhuzamba állítható a brit

¹⁵ <https://zti.hungaricana.hu/hu/197467/?list=eyJxdWVyeSI6ICJBREFUS09aTE9fSUQ9KDIyNzUwKSJ9>
Utolsó megtekintés: 2024. 10. 28. 12:56

¹⁶ A gyűjtési situációban megeshet, hogy nem jegyzi fel a helyszínen az adatközlő nevét, és utólag csak részleges információkra emlékeznek, ezért lehet az, hogy csak ennyit tudunk erről az asszonyról.

¹⁷ Patricia jegyezt

Institute of Sociology munkatársainak gyakorlatával, akik 1937-ben a bakonyi Dudar településen végeztek hasonló szemléletű terepmunkát.¹⁸

A gyűjtés anyaga: a dalok

A következőkben a gyűjtött anyag bemutatására és elemzésére kerül sor. A teljes, huszonhat dallamból álló gyűjtés részletes vizsgálata e keretek között nem lehetséges, ezért az elemzés négy – a gyűjteményt leginkább reprezentáló – dalra összpontosít. E kiválasztott példákon keresztül nyílik lehetőség a dallami sajátosságok és stílusjegyek áttekintésére. Az anyag megoszlása alapján a dallamok mintegy fele műdal eredetű, emellett jelentős számban található az új stílushoz sorolható példák, valamint kisebb arányban a régi stílusréteghez tartozó dallamok is.

Az első vizsgált dallam a *Meredek a pincegádor...* kezdetű műdal, amelyet Dömötörfy János („Nagy”) adott elő. A kezdősor azonnal Petőfi Sándor azonosan induló költeményét idézi, ami nem tekinthető véletlennek, hiszen Petőfi számos verse folklorizálódott. Ennek háttérben elsősorban a köznyelvi egyszerűséget tükröző szövegvilág, a népdalok verseléséhez közel álló formai megoldások, valamint a falusi élethez kötődő tematikai elemek állnak. A vizsgált dal szövege is Petőfi eredeti versének erősen átalakult, variánsos formájaként értelmezhető.

1948-as nemespátrói szövegváltozat:

Meredek a pincegádor, vezess le kedves kis párom
Hogyha meg nem fogtál volna, orrom vére elfolyt volna
Ej, haj igyunk rája, úgylis elnyel a sír szája
Ott lesz fáradt testünk csendes hazája

Meredek a pincegádor

Meredek a pincegádor,
Nehéz teher az a mámor.
Hazafelé mendégéltem,
Terhe alatt összedőltem -
Összedőltem!

---

¹⁸ Lencsés Gyula: Angolok a Bakonyban. Az Institute of Sociology 1937-es dudari falukutatásának története és dokumentumai. Budapest: Gondolat Kiadói Kör Kft., 2019.

Elnyúltam a föld színére,
Megeredt az orrom vére.
Ha ott téglá nem lett volna:
Orrom vére nem folyt volna -
Nem folyt volna!
Nem járnék én a pincébe
Jó időbe', rossz időbe'...
De tehetek is én arról,
Hogy oly igen jó az a bor -
Jó az a bor!

Dunavecse, 1844. április-május

A két szövegváltozat egymás mellé állításakor megállapítható, hogy a dőlt betűvel jelölt sorok szó szerint megegyeznek. A különbség mindössze annyiban mutatkozik, hogy az „Orrom vére nem folyt volna” szövegrész a népi változatban „elfolyt volna” formában szerepel. Ez az eltérés a szöveggörnyezet átalakulásából adódik, így érdemi tartalmi vagy jelentésbeli különbséget nem eredményez.

A dalt 1960-ban Kertész Gyula is felgyűjtötte Nemespátrón. Ebben a variánsban egy további, Petőfi Sándortól származó sor jelenik meg, valamint a Jolly által lejegyzett dallam harmadik és negyedik sora refrénfunkciót tölt be. Figyelemre méltó továbbá, hogy az „elfolyt – nem folyt” alakváltozás ebben a változatban is a folklorizálódott szöveghagyományt követi. Az elemzés során a Petőfi verssel azonos sorokat dőlt betűvel, míg a két folklórszöveg egyezéseit aláhúzással jelöljük.

Meredek a pincegádor

Meredek a pincegádor,
Nehéz teher az a mámor.
Hazafelé mendegéltem,
Terhe alatt összedőltem -
Összedőltem!

Elnyúltam a föld színére,
Megeredt az orrom vére.
Ha ott téglá nem lett volna:
Orrom vére nem folyt volna -
Nem folyt volna!

Nem járnék én a pincébe
Jó időbe', rossz időbe'...
De tehetek is én arról,
Hogy oly igen jó az a bor -
Jó az a bor!

Dunavecse, 1844. április-május

1948-as nemespátrói szövegváltozat:

Meredek a pincegádor, vezess le kedves kis párom
Hogyha meg nem fogtál volna, *orrom vére elfolyt volna*
ref.: Ej, haj igyunk rája, úgyis elnyel a sír szája
Ott lesz fáradt testünk csendes hazája

Kertész Gyula 1960-as szövegváltozat

Meredek a pincegádor, vezess le kedves kis párom
Azért, hogy ott mulassunk
Csak azért, hogy ott mulassunk

Lementem én a pincébe, *megegedt az orrom vére*
Ha a babám nem lett volna, *orrom vére elfolyt volna*
ref.: Ej-haj igyunk rája

Ez a bortól undorodik, ez mind sajtárt
szapulyozik
Ez nem okos, ez nem józan, itt is ott is sok hiba van
ref.: Ej-haj igyunk rája...¹⁹

A dal nem csupán szövegi, hanem dallami szempontból is figyelemre méltó sajátosságokat mutat. Eldúdolás közben egyértelműen érzékelhető a németes karakter, valamint az, hogy a dallam nem a magyar népdalok stílusjegyeit hordozza. Ennek magyarázata, hogy a vizsgált dallam párhuzamba állítható az *Auf der Mauer, auf der Lauer...* kezdetű német gyermekdallal, amelynek legkorábbi írásos forrása 1890-ből ismert.²⁰ A két dallam első sora szinte teljes mértékben megegyezik, a második sorok között pedig csupán annyi eltérés mutatkozik, hogy a német változat egy terccel magasabb fekvésben hangzik el, míg a magyar dallam e sort megismétli. A dallamok második felében már nagyobb eltérések figyelhetők meg, ugyanakkor azonos hangtartományban mozognak, ami indokoltá teszi a két dallam közötti párhuzam hangsúlyozását.

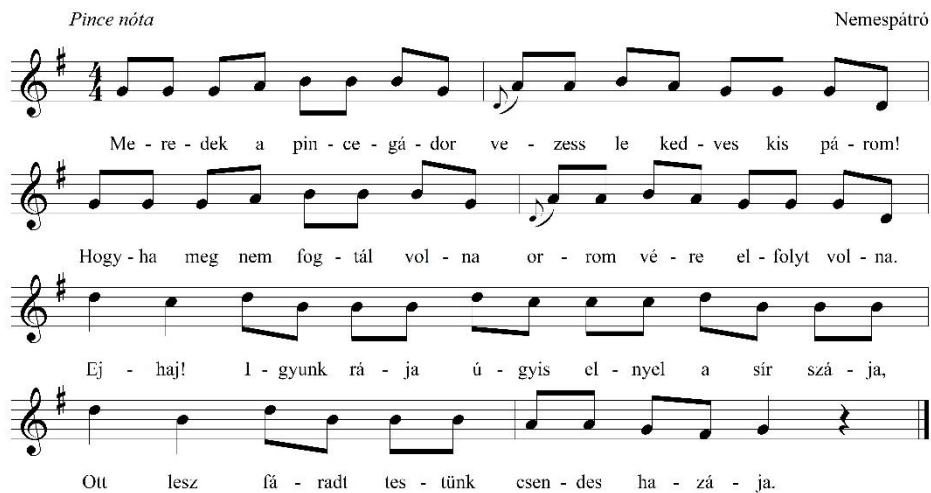
¹⁹ <https://zti.hungaricana.hu/hu/30636/> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 17:24

²⁰ Mang, Theo – Mang, Sunhilt: *Der LiederQuell*.

Die schönsten Volkslieder aus Vergangenheit und Gegenwart - Ursprünge und Singweisen. Eggolsheim: Dörfler Verlag, 2010.

A magyar dal:

Pince nóta Nemespátró

Me - re - dek a pin - ce - gá - dor ve - zess le ked - ves kis pá - rom!
Hogy - ha meg nem fog - tál vol - na or - rom vé - re el - folyt vol - na.
Ej - haj! l - gyunk rá - ja ú - gyis el - nyel a sír szá - ja,
Ott lesz fá - radt tes - tünk csen - des ha - zá - ja.

Német változata:

Auf der Mau - er, auf der Lau - er sitzt die klei - ne Wan - ze.
Auf der Mau - er auf der Lau - er sitzt die Klei - ne Wan - ze.
Sicht euch mal die Wan - ze an, wie die Wan - ze tan - zen kann!
Auf der Mau - er, auf der Lau - er sitzt die klei - ne Wan - ze.

A második dallampélda, a *Budapesti temetőn Kossuth Lajos sírja benn a legelső...* kezdetű dal belső rímes szerkezetű, 18.16.18. szótagos sorokból álló, A BA formájú dallam. Első pillantásra ez nem feltétlenül egyértelmű, azonban a dallam egy új stílusú népdal csonka változatának tekinthető. A rendelkezésre álló variánsok alapján megállapítható, hogy az eredeti dallam négy sorból állt. Az adatközlő vagy hibásan adta elő, egy sort kihagyva, vagy már eleve ebben a rövidített formában sajátította el.

Valószínűsíthető, hogy a második sor hiányzik, amit egyrészt a szöveg belső logikája, másrészt a párhuzamos dallamváltozatok is alátámasztanak. A dallam egyik variánsa megtalálható a Bartók-rend digitális kiadásában, amelyet Vikár Béla gyűjtött a Heves megyei

Tiszapélyen.²¹ E változat esetében a szöveg csupán az első sorban mutat egyezést, a dallam azonban egyértelműen variánsviszonyban áll a Jolly által lejegyzett példával. Ritmikai szempontból is jól érzékelhető a hasonlóság, még ha a lüktetésbeli eltéréseket figyelembe is vesszük: a 20. század közepén nem volt ritka, hogy az új stílusú dallamokat nem 4/4-es ütemmutatóval jegyezték le, ami Jolly lejegyzésében is megfigyelhető, ahol az eredeti támlapon 2/4 szerepel.

A hiányzó sor pótlásával világossá válik, hogy a dallam formája A A⁵ B A, a szótagszáma pedig 18.18.16.18., ami a kifejtett új stílus jegyeit hordozó dallamra utal.

Nemespátró

Bu - da - pes - ti te - me - tő - n, Kos - suth La - jos sír - ja benn' a leg - el - ső.
 Ör - mes - ter Úr, nyis - sa ki, vagy az aj - tót rög - tőn ru - gom ki!
 Ne si - ras - son a ba - bám, az én ked - ves, a - ra - nyos kis Ju - lis - kám!

22

Bu - da - pes - ti te - me - tő - Kos - suth La - jos sír - ja benn' a leg - el - ső.
 Fe - renc Lás - ka - ja csá - szár, csak ma - ga ha - reg - szik rá de je - gye - diél. A fe - ji - nél
 hat hu - szár. Ki - vont kard - dal nagy fe - sze - sen áll, Há - rom - had - nagy ol - da - lán,
 há - rom a - rom - nyol - lag van a gal - lér - ján.

²¹ <https://systems.zti.hu/br/hu/search/9650?inc=budapesti+temet%C5%91>

Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24. 17:52

²² <https://systems.zti.hu/br/hu/search/9650?inc=budapesti+temet%C5%91> Utolsó megtekintés: 2024. 11. 24.

17:52

A következő dallampélda, a *Három ágazáson foly a víz...* kezdetű népdal szintén Dömötörfy János („Nagy”) repertoárjából származik és egy ugrós tánchoz kapcsolódó pávadallamként értelmezhető. Ez a besorolás első megközelítésben nem magától értetődő, mivel a lejegyzésben nem szerepel az 1b előjegyzés, valamint a dallam hangkészlete mixolíd.

Alaposabb vizsgálat során azonban – amennyiben eltekintünk az első sor diatonikus felfutásától, továbbá az első és harmadik sorban megjelenő *fi* és *ti* átmenőhangoktól – egyértelműen kirajzolódik a lá-végű, pentaton hangkészletű, kvintváltó alapidallam. E jellemzők alapján a dallam a *Volt nekem egy kecském, tudod-e...* kezdetű dallamtípushoz sorolható a Dobszay–Szendrei-féle típusrend szerint²³. A 7 (5) 3 1 kadenciaképlet jelenléte szintén megerősíti ezt a tipológiai besorolást.

Az előjegyzés hiánya a sorok elején feltehetően azzal magyarázható, hogy a terc hang a gyakorlatban jelentős mértékben felfelé intonálódik, ami a lejegyzés során bizonytalanságot eredményezhetett az előjegyzés rögzítésében.

Há - rom á - ga - zá - son foly a víz,
Ne menj ar - ra ró - zsa, merl el - viz
El - vit - te a cif - ra szü - rő - det,
Ki - be ta - kar - ga - tol en - ge - met.

Az utolsó dallampélda, a *Mikor az Úristen a zsidókat Egyiptomból kivezette...* kezdetű dal rubato előadásmódú dallam, amelynek második felét Dömötörfy János („Nagy”) már *tempo giusto* előadásmódban adta elő.

²³ <http://nepzeneipeldatar.hu/kereses/index.php?tid=2790>

1. Mi-kor az Úristen a zsi - dó - kat, E - gyip - tom - ból ki - ve - zet - te,
A legmagasabb hegy - re ő - ket föl - ve - zet - te
Kér - di tő - le a zsi - dó, mi - cso - da er - dő ez?
De nagy zaj van ben - ne!
Ta - lán az én ró - zsám lo - vat hajt be - lő - le,
Ta - lán az én ró - zsám lo - vat hajt be - lő - le.

2. Hadd hajt - son, hadd hajt - son, majd meg - fi - zet ér - te,
Mert a pi - ros haj - nal ti - la - lom - ba ér - te,
Mert a pi - ros haj - nal ti - la - lom - ba ér - te.

A dallam kezdete az egyházi gyakorlatból átvett recitatív előadásmódot tükrözi, amelynek párhuzama megtalálható Rajeczky Benjámint szerkesztésében megjelent *Magyarország zenetörténete I. Középkor* című kötetben. Az onnan közölt kotta az olvasmánytónusok jellegzetes fordulatait szemlélteti.²⁴

²⁴ https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_65/?kiadvany_oldal_mod=1#m200mz1_s7-8 Utolsó megtekintés: 2024. 11. 23. 19:25

Rajeczky Benjamin (szerk.): *Magyarország zenetörténete I. Középkor*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2017. VII. fejezet. Gregorián műfajok

Modus cantandi Accentu Ordinis hoc modo:

Qui cupit religionis accentu can - ta - re, taliter can - ta - bit : primi
 commatis finem ele - va - bit, secundi de - pri - met, tertii quoque
 ele - va - bit, quarti pariter de - pri - met, et sic per con - se - quens
 usque ad pe - ri - o - dum, periodum autem ta - li - ter fa - ci - et.
 Quod si interrogatio fu - e - rit, taliter e - am can - ta - bit? Si fuerit in fine
 com - ma - tis dictio unius syl - la - bae, tunc eam elevabit sic,
 si autem in pe - ri - o - do, tunc e - am tol - let sic. . . . ut autem accentus
 noster semper videatur gra - vis, semper lente can - ta - bit, periodos autem recta fa - ci - et.

A kotta pirossal jelölt részében láthatjuk azt a dallamformulát, amely a vizsgált ének recitatív szakaszának alapjául szolgálhat. E motívumot a középkori egyházi gyakorlatban a kérdő mondatok felolvasásakor alkalmazták, a latin szöveg elmondása szerint („*Quod si interrogatio fuerit, taliter eam cantabit?*” – „Ha kérdés következik, azt így énekelje”). A dallamban többször megjelenő, a kvint felől a *tuba* hangra történő felugrás nagy valószínűséggel arra a liturgikus szabályra vezethető vissza, miszerint a mondatzárás a *tenor* alatti kvinten történik, amint azt a késsel jelölt kottarészlet is szemlélteti („*Periodum autem taliter faciet*” – „A mondatot pedig így zárja le”).

Mivel a kérdő mondatot megelőző kijelentő mondat végén is megjelenik ez a kvintugrás, feltételezhető, hogy az előző mondat zárlata és az új mondat kezdete a hagyományozódás során összemósódott. Ezt az értelmezést erősíti az a tény is, hogy a

²⁵ https://mersz.hu/dokumentum/m200mz1_65/?kiadvany_oldal_mod=1#m200mz1_s7-8

zsoltártónusokban gyakori jelenség az ének kezdetén a *tuba* hangra való fellépés, így e gyakorlat szintén hatással lehetett a dallam alakulására. A népi tónus végén megfigyelhető, *tenor* hangra történő visszalépés ugyancsak ebből az összetett hatásrendszerből eredeztethető, hiszen a középkori gyakorlatban a mondatok kezdete rendszerint a *tuba* hangon történt, ami a kérdő mondat záróformulájával összeolvadhatott.

A középkori iskolai versmondási és memóriafejlesztő gyakorlatokban, valamint a liturgikus alkalmazásban természetes volt a kvartlépésű olvasmánytónus (lekciónus) használata. Ennek a recitatív előadásmódnak a továbbélésére népi környezetben is találunk példát, így többek között a bukovinai székely betlehemes játékok dallamanyagában is kimutatható.²⁶

Recitativo $J = \text{cca. } 60$

Segit- séggel gazdag nyisd meg az ajtódot,

Bressd bé megszükkült szegény jóakaródot.

Ez világ urának dajkáló dajkáját

Igénn elbágyadott a nagy utazásba.

A vizsgált dallamban a vallásos funkció és jelentéstartalom teljes mértékben megszűnt, csak a dallamformulák őrzik a gregorián zeneiség emlékét.

²⁶ Tari Lujza: *Bukovinai székely betlehemesek*. Budapest, 2006.

Összegzés

A nemespátrói dallamanyag feltérképezését követően megállapítható, hogy Cynthia Jolly gyűjtőmunkájának jelentősége nem elsősorban az összegyűjtött anyag mennyiségében, újdonságértékében vagy stílusrétegeinek sokszínűségében rejlik, hanem abban a szemléletmódban, amelyet képviselt. Gyűjtési céljai eltértek a kortárs magyar kutatókétól: nem az archaikus rétegek megmentésére törekedett, hanem a vizsgált közösség aktuális zenei állapotának dokumentálására, ennek megfelelően pedig előzetes értékszempontok nélkül rögzítette a hallott repertoárt.

Ennek eredményeként világossá vált, hogy az egyébként régies jellegű táj zenei gyakorlatában jelentős szerepet játszottak az új stílusú népdalok és a népies műdalok is. Jolly gyűjtése így árnyaltabb és hitelesebb képet nyújt a település zenei életéről, valamint az adott időszakban ténylegesen használt és kedvelt dallamokról. Bár mindez a korabeli népzene-kutatói elvárások szempontjából akár „kedvezőtlenebb” eredményként is értelmezhető, a 20. század közepének népi kultúrájára vonatkozóan kiemelkedően értékes forrásanyagot jelent és szervesen illeszkedik a hagyományos paraszti életforma felbomlásának dokumentálható folyamataiba. A gyűjtés adatai egyúttal megerősítik azokat a korábbi megfigyeléseket, amelyek szerint e kulturális átalakulás a 20. század közepétől vált egyre markánsabbá.